

Адиса Жеро

Национална и универзитетска библиотека
Босне и Херцеговине (НУББиХ), Сарајево

ПРЕГЛЕДНИ РАД

УДК:027:316.7]:008

<https://doi.org/10.63356/baz.2026.012>

ТРАНСФОРМАЦИЈА НАРОДНИХ БИБЛИОТЕКА: КОНЦЕПТ „ЖИВЕ РИЈЕЧИ“ ИЗМЕЂУ ДИГИТАЛНЕ ПАРАДИГМЕ, КУЛТУРНЕ МЕМОРИЈЕ И НОВИХ МОДЕЛА ДРУШТВЕНЕ ИНКЛУЗИЈЕ

Сажетак: Савремене народне и универзитетске библиотеке пролазе кроз процес дубоке институционалне, епистемолошке и функционалне трансформације под утјецајем дигитализације. Традиционална парадигма библиотеке као мјеста похране знања замјењује се парадигмом библиотеке као партиципативног друштвеног простора. Овај рад анализира концепт „живе ријечи“ као одговор на фрагментацију пажње у дигиталном окружењу. Полазећи од теорије „трећег простора“ и модела културне меморије Јана Асмана (Jan Assmann) и Алеиде Асман (Aleida Assmann), истражује се како НУББиХ постаје простор културне интерпретације кроз имплементацију пројекта „Жива библиотека“ (Human Library). Сесије се анализирају као модел реанимације друштвене емпатије и отпора дигиталној површности кроз процесе когнитивног успоравања и непосредне интеракције.

Кључне ријечи: народне библиотеке, жива ријеч, трећи простор, културна меморија, жива библиотека, НУББиХ, дигитална детоксикација.

1. УВОД:

ОНТОЛОШКИ ПАРАДОКС БИБЛИОТЕКЕ У 21. ВИЈЕКУ

У ери вјештачке интелигенције и алгоритамске селекције информација, библиотеке се налазе пред фундаменталним онтолошким парадоксом: док је информација никада доступнија и мултиплицирана до неза-

мисливих размјера, сам смисао и когнитивна дубина су никада угроженији. Дигитална доминација није донијела само олакшан приступ подацима, већ и специфичан феномен информацијског преоптерећења, који резултира атрофијом критичког просуђивања. У таквом контексту, библиотека више не може опстати искључиво као пасивни репозиториј или статични чувар грађе; њена друштвена и научна релевантност данас директно корелира са способношћу трансформације у динамичан, пулсирајући простор у којем се знање не конзумира пасивно, већ се активно „изводи“ кроз концепт живе ријечи.

Овај парадигматски заокрет захтијева радикалан прелазак с онога што Алеида Асман (Aleida Assmann)¹ назива „меморијом похране“ на „функционалну меморију“. То подразумева претварање библиотеке у „трећи простор“ конверзације и когнитивни коректив који служи као системска заштита људског фокуса од дигиталне површности. Библиотека престаје бити само зграда с полицама и постаје својеврсна „лабораторија хуманости“. У тој лабораторији, библиотекар више није само администратор колекције, већ етички навигатор у мору дезинформација и алгоритамских халуцинација.

Теоријски оквир овог рада ослања се на концепт „трећег простора“ Реја Олденбурга (Ray Oldenburg)², који библиотеку види као неутрални терен неопходан за виталност сваке заједнице. Надовезујемо се на тезу Р. Дејвида Ланкеса (R. David Lankes)³ да се знање не акумулира у тишини, већ настаје искључиво кроз конверзацију. Посебна пажња посвећена је неуробиолошким истраживањима Меријен Волф (Maryanne Wolf)⁴ о судбини „мозга који чита“ у дигиталном добу. У наставку рада, ови теоријски конструкти биће примијењени на студију случаја пројекта „Жива библиотека“ у НУББиХ, као модела који мири дигиталну хуманистику с потребом за дубоком људском инклузијом и реалним друштвеним ангажманом.

2. БИБЛИОТЕКА КАО „ТРЕЋИ ПРОСТОР“ И ДИНАМИКА КОНВЕРЗАЦИЈЕ

Р. Олденбург⁵ дефинише „трећи простор“ као друштвено окружење које је одвојено од два примарна животна окружења: дома („први простор“) и посла („други простор“). За разлику од ова два простора који су оптерећени улогама, обавезама и хијерархијама, трећи простор нуди неутралност и инклузивност. Главне карактеристике библиотеке као трећег простора укључују приступачност, осјећај добродошлице, одсуство оба-

везе конзумације и, што је најважније, превазилажење социјалног статуса. У библиотеци, научник и студент, пензионер и мигрант, третирају се с једнаким дигнитетом.

Овакав приступ недавно је у домаћем контексту теоријски уобличила и Надина Гребовић Лендо (Nadina Grebović-Lendo)⁶, нудећи модел високошколске библиотеке као трећег простора који дјелује као потицајна околина за учење и друштвену интеракцију. У босанскохерцеговачком друштву, традиција оваквих простора дубоко је укоријењена кроз институције читаоница које су деценијама служиле као центри друштвеног живота. Савремена библиотека насљеђује ту улогу, али је редефинише у складу с технолошким промјенама. Р. Д. Ланкес⁷ тврди да је мисија библиотекара унапређење друштва кроз олакшавање стварања знања у њиховим заједницама. Он радикално тврди: „Знање је конверзација“. Без дијалога, информација остаје мртво слово на папиру; тек када се о њој дискутује, она постаје знање.

3. КОГНИТИВНИ ИЗАЗОВИ И ПОТРЕБА ЗА „ДУБИНСКИМ ЧИТАЊЕМ“

Савремени корисник библиотеке живи у стању сталне фрагментације пажње. М. Волф⁸ упозорава на то да дигитално окружење фаворизује тзв. „skimming“ (површно читање). Наш мозак се прилагођава брзом процесирању кратких информација, али по цијену губитка капацитета за дубинско читање. Дубинско читање није само техничка вјештина; то је сложен неуролошки процес који укључује аналитичко размишљање, емпатију и критичку рефлексију. Библиотека као физички простор постаје једина преостала архитектонска брана против ове дигиталне површности. Она нуди „когнитивну тишину“ – простор у којем је фокус заштићен од непрекидних нотификација. Концепт живе ријечи присиљава корисника на успоравање. Ако изгубимо способност дубинског процесирања, губимо способност за демократски дијалог.

4. ЕМПИРИЈСКА ИСТРАЖИВАЊА И РЕАНИМАЦИЈА ЕМПАТИЈЕ: СТУДИЈА СЛУЧАЈА НУББиХ

Дигитална хуманистика често се погрешно интерпретира искључиво као масовна дигитализација. Међутим, њен прави потенцијал лежи у ономе што Франко Морети (Franco Moretti)⁹ назива „distant reading“ – ко-

риштење технологије да бисмо ослободили људске капацитете за дубинску интерпретацију. У НУББиХ, овај приступ је конкретизован кроз пројекат „Жива библиотека“.

Важно је нагласити да се овакав пројекат **по први пут реализује у НУББиХ**, чиме институција прави пионирски искорак у развоју иновативних модела друштвене инклузије у Босни и Херцеговини. Иницијативе овог типа већ су показале значајан успјех у европским оквирима – од прве Живе библиотеке у Данској, преко пројеката у јавним библиотекама попут Dokk1 у Архусу, до сродних Erasmus+ програма који промовишу интеркултурални дијалог кроз „читање“ људи. Пројекат у НУББиХ има за циљ проширење традиционалне улоге библиотеке ка отвореном простору интеракције. Концепт се заснива на метафори библиотечког система: умјесто публикација, корисницима су на располагању „живе књиге“, односно особе које кроз структурирани дијалог преносе властита искуства (нпр. особе с инвалидитетом, мањине, маргинализоване групе). Библиотека у овом процесу преузима улогу медијатора знања и сигурног друштвеног простора.

4.1. Методолошки оквир истраживања

Како би се систематски евалуирали ефекти овог пројекта, спроведено је емпиријско истраживање у периоду 2023–2025. године. Основни циљ истраживања био је испитати утицај концепта живе ријечи на развој емпатије и смањење предрасуда код корисника библиотеке. Истраживачка питања фокусирали су се на следеће аспекте: 1) У којој мјери директна комуникација утиче на промјену перцепције маргинализованих група? 2) Како корисници доживљавају библиотеку као простор за овакву врсту интеракције?

Током наведеног периода, организовано је укупно 10 сесија пројекта „Жива библиотека“, у којима је учествовало 40 „живих књига“ презентера и 60 полазника („читалаца“). Примјењена је квалитативна методологија, а подаци су прикупљани путем полуструктурираних дубинских интервјуа, фокус група и анкета отвореног типа након завршетка сесија. Анализа ставова учесника извршена је примјеном тематске анализе садржаја, чиме је омогућено дубље разумијевање емоционалних и когнитивних промјена код читалаца.

4.2. Квалитативна анализа и интерпретација резултата

Како бисмо разумјели дубину трансформације коју нуди овај модел, у рад уврштавамо директна свједочанства учесника. Издвајамо најрепрезентативније исказе који илуструју когнитивни и емоционални утицај сеција:

- **Полазник А (24 године, студент):** „Први пут сам морао да утишам телефон и заиста слушам. Осјетио сам физичку тежину нечије приче. То није податак, то је искуство које ме је промијенило.“
- **Полазник Б (38 година, библиотекар):** „Гледајући кориснике како сат времена сједе без треперења екрана... видим повратак оног ‘дубинског читања’ о којем пише М. Волф, само што овдје читамо људе умјесто слова.“
- **Полазник Ц (19 година, ученик):** „Жива ријеч захтијева стрпљење које смо негдје успут изгубили.“
- **Полазница Д (45 година, просвјетни радник):** „То је оно што Асман назива функционалном меморијом – нешто што постаје дио тебе.“

Ови искази емпиријски илуструју кључне теоријске поставке о „когнитивном успоравању“. Полазник А експлицитно указује на прелаз са фрагментираниог дигиталног читања ка фокусираној пажњи. Ово потврђује тезу да дијалог лицем у лице омогућава дубљу обраду садржаја. Полазница Д директно реферише на формирање „функционалне меморије“, гдје искуство „постаје дио тебе“. Сви искази заједно указују на трансформацију библиотеке у простор дубинског учења и инфраструктуру успоравања.

5. ТЕОРИЈСКИ КОНСТРУКТ КУЛТУРНЕ МЕМОРИЈЕ И ЕТИЧКИ НАВИГАТОР

Јан Асман (Jan Assmann)¹⁰ и А. Асман наглашавају да културна меморија захтијева институционалну објективизацију. НУББиХ има задатак да спријечи атрофију разумијевања која прати хипертрофију архивирања. У дигиталном добу, библиотекар преузима улогу „етичког навигатора“ који верификује тежину информације кроз људско искуство. Када библиотека организује простор за живу ријеч, она претвара меморију из „хладног медија“ у „топли медиј“. Овај процес омогућава корисницима да изађу из својих „алгоритамских мјехурића“.

6. ЗАКЉУЧАК: БИБЛИОТЕКА КАО ПОСЉЕДЊЕ УТОЧИШТЕ ХУМАНИТАСА

Трансформација народних библиотека није техничко, већ цивилизацијско питање. Концепт живе ријечи доказује да се друштво најбоље чува када се знање исписује у свијести кроз директан људски дијалог. Библиотека у 21. вијеку мора остати лабораторија хуманости. Библиотека је та која нуди архитектуру за когнитивно успоравање, чинећи живу ријеч најмоћнијим алатом против дигиталне површности и отуђења.

ФУСНОТЕ / ЛИТЕРАТУРА

1. Assmann, Aleida. *Cultural Memory and Western Civilization: Functions, Media, Archives*. Cambridge: University Press, 2011.
2. Oldenburg, Ray. *The Great Good Place*. New York: Paragon House, 1989.
3. Lankes, R. David. *The Atlas of New Librarianship*. Cambridge: MIT Press, 2011.
4. Wolf, Maryanne. *Reader, Come Home: The Reading Brain in a Digital World*. New York: Harper, 2018.
5. Oldenburg, Ray, i Christensen, Karen. "Third places, true citizen spaces". *The UNESCO Courier*, 2023 (2).
6. Grebović-Lendo, Nadina. "Primjena koncepta trećeg prostora u visokoškolskim bibliotekama". *Pregled* 1 (27), 2025: 273-288.
7. Видјети: Lankes, R. David. 2011.
8. Видјети: Wolf, Maryanne. 2018.
9. Moretti, Franco. *Distant Reading*. London: Verso, 2013.
10. Assmann, Jan. *Cultural Memory and Early Civilization*. Cambridge: University Press, 2011.

Adisa Žero

National and University Library of Bosnia and Herzegovina

TRANSFORMATION OF PUBLIC LIBRARIES: THE CONCEPT OF THE “LIVING WORD” BETWEEN THE DIGITAL PARADIGM, CULTURAL MEMORY, AND NEW MODELS OF SOCIAL INCLUSION

Abstract: Contemporary public and university libraries are undergoing a process of profound institutional, epistemological, and functional transformation under the influence of digitalization. The traditional paradigm of the library as a repository of knowledge is being replaced by the paradigm of the library as a participatory social space. This paper analyzes the concept of the “living word” as a response to the fragmentation of attention in the digital environment. Based on the “third place” theory and the cultural memory model of Jan Assmann and Aleida Assmann, the paper explores how NUB-BiH is becoming a space for cultural interpretation through the implementation of the “Human Library” project. The sessions are analyzed as a model for the reanimation of social empathy and resistance to digital superficiality through the processes of cognitive deceleration and direct interaction.

Keywords: public libraries, living word, third place, cultural memory, human library, NUBBiH, digital detox.